

ADAM GROBLER

ORCID: 0000-0002-3400-4494

Emeryt, Uniwersytet Opolski

W drodze do sandwicza

The Road to the Sandwich

Abstract: In the paper I present my path towards the sandwich theory of knowledge, which I have been travelling for about three decades. It started from a modest remark by R. Wójcicki who drew my attention to the concept of presupposition. This concept played an important role in my analyses of the growth of science, which I have been occupied with for much of my career. At that time I was also impressed by A. Wiśniewski's erotetic logic. Later, I took more interest in epistemology, first for teaching, subsequently also for study. I point also to other sources of inspiration: Ajdukiewicz, Hintikka, Popper, Putnam, and Wittgenstein.

Keywords: applications of knowledge, *ceteris paribus* clause, erotetic logic, growth of knowledge, presuppositions, sandwich theory of knowledge

Zastanawiając się nad tym, co mogę powiedzieć na otwarcie naszego seminarium, co nie byłoby jakimś streszczeniem książki¹, którą — mam nadzieję — wszyscy uczestnicy przeczytali, doszedłem do wniosku, że najlepiej będzie, jeśli naszkicuję drogi mojego myślenia, które doprowadziły mnie do sandwiczowej teorii wiedzy. Zainspirował mnie do tego Robert Piłat, który w korytarzowej rozmowie wspomniał, że jest w trakcie lektury *Epistemologii. Sandwiczowej teorii wiedzy* i zaintrygowała go ciągłość rozwoju moich poglądów.

W latach dziewięćdziesiątych jeździłem do Warszawy na seminaria prowadzone w IFiS PAN przez Ryszarda Wójcickiego. Ryszard przedstawił tam myśl, że przestarzałe teorie naukowe mają w sobie jakieś ziarno prawdy. Na przykład Arystoteles coś wiedział, gdy twierdził, że ciała ciężkie spadają w dół, ale wyrażał tę wiedzę

¹ Książka powstała w ramach finansowanego przez NCN projektu 2014/13/B/HS1/02914. Niniejszy artykuł jest zatem ściśle związany z tym projektem.

w nieodpowiednim języku. Takie zdania zdezaktualizowanej nauki Ryszard nazwał wówczas presupozycyjnie prawdziwymi. Ten pomysł miał decydujący wpływ na moją rozprawę habilitacyjną *Prawda a racjonalność naukowa*². Zanim go zastosowałem, zaznajomiłem się z logiką presupozycji, co pozwoliło mi na doprecyzowanie i rozwinięcie tego motywu.

Frederick Strawson na przekór Bertranda Russella teorii deskrypcji uznał, że słynne zdanie „Obecny król Francji jest łysy” nie tyle domyślnie stwierdza, że istnieje (i tylko jeden) ktoś, kto jest obecnym królem Francji, co zakłada taką presupozycję³. Wypowiedzenie przytoczonego zdania jest prawdziwe lub fałszywe pod warunkiem, że jego presupozycje (zwykle jest ich więcej niż jedna) są prawdziwe. Wypowiedzenie zdania, które zakłada choć jedną nieprawdziwą presupozycję, nie jest ani prawdziwe, ani fałszywe. W dzisiejszych okolicznościach wypowiedzenie „Obecny król Francji jest łysy” nie jest ani prawdziwe, ani fałszywe. W ten sposób Strawson, kosztem zasady dwuwartościowości przywrócił naruszoną przez Russella zgodność między strukturą logiczną a strukturą gramatyczną zdania.

Na potrzeby analizy pojęcia wiedzy przestarzałej w rozprawie *Prawda a racjonalność naukowa* uogólniłem Strawsona pojęcie presupozycji egzystencjalnej, wprowadzając pojęcie presupozycji syntagmatycznej. Presupozycje syntagmatyczne stosują się nie do nazw, lecz predykatów i zakładają, że ich dziedzina jest niepusta, w szczególności zakładają liczbę argumentów predykatu. Na przykład klasyczna kinematyka presuponuje, że „ma prędkość w chwili [...]” jest predykatem dwuargumentowym, natomiast szczególna teoria względności presuponuje, że prędkość jest predykatem trójargumentowym (ze względu na układ odniesienia). To pozwoliło mi sformułować stanowisko, które można nazwać dwustopniowym falsyfikacjonizmem.

Główną cechą tego podejścia jest odróżnienie prostej falsyfikacji hipotezy od jej odrzucenia w następstwie rewizji jej presupozycji. Mechanizm tej rewizji chyba najlepiej opisałem w *Truth and Language Games*⁴, wzbogacając o nowe wątki interrogacyjny model rozwoju nauki Jaakka Hintikki⁵. Rewolucja relatywistyczna polegała bowiem nie tyle na falsyfikacji mechaniki klasycznej, ile na rewizji jej presupozycji w następstwie stwierdzenia jej niezgodności z klasyczną teorią elektromagnetyzmu (niemożliwości spójnego opisu ruchu ciał naelektryzowanych). Dwustopniowy falsyfikacjonizm przedstawił w nowym świetle mechanizm rewolucji naukowej. Okazuje się ona nie, jak sugerował Thomas Kuhn, zmianą paradygmatu spowodowaną znużeniem uczonych niepowodzeniami w rozwiązywaniu opornych łamigłówek, lecz zmianą pojęciową w następstwie rewizji presupozycji.

² A. Grobler, *Prawda a racjonalność naukowa*, Kraków 1993.

³ Zob. F. Strawson, *On Referring*, „Mind” 52 [235] (1950), s. 320–344, polski przekład: *O odnoszeniu się użycia wyrażeń do przedmiotów*, [w:] *Logika i język*, J. Pelc (red.), Warszawa 1967, s. 377–414; B. Russell, *On Denoting*, „Mind” 14 [56] (1905), s. 479–493, polski przekład: *Denotowanie*, tłum. J. Pelc, [w:] *Logika i język*, J. Pelc (red.), Warszawa 1967, s. 253–267.

⁴ A. Grobler, *Truth and Language Games*, [w:] *The Nature of Truth (if any)*, J. Peregrin (ed.), Praha 1997, s. 257–263, polska wersja: *Prawda a gry językowe*, [w:] *Postacie prawdy 3*, A. Jonkisz (red.), Cieszyn 1999, s. 53–63.

⁵ Zob. J. Hintikka, *Rules, Utilities, and Strategies in Dialogical Games*, [w:] *Cognitive Constraints on Communication*, J. Hintikka, L. Vaina (eds.), Dordrecht 1984, s. 277–294, polski przekład: *Reguły, środki taktyczne i strategie w grach dialogowych*, [w:] *idem, Eseje logiczno-filozoficzne*, tłum. A. Grobler, Warszawa 1992, s. 417–446.

W 1997 roku objąłem wykład z epistemologii w Wyższej Szkole Pedagogicznej im. T. Kotarbińskiego w Zielonej Górze, dokąd rok wcześniej przenieśliśmy się z UJ. W związku z tym musiałem uzupełnić swoje wykształcenie filozoficzne, które do tej pory koncentrowało się na filozofii nauki. W szczególności zająłem się analizą pojęcia wiedzy, zwłaszcza w zajmującym mnie kontekście odróżnienia wiedzy przestarzałej od przesądu. Doszedłem wtedy do wniosku, że warunek prawdziwości w klasycznej definicji wiedzy należy osłabić do warunku niefałszywości, oczywiście przy pozostawieniu warunku zasadności. W takim ujęciu zdania akceptowane na pewnym etapie rozwoju nauki, a więc zasadnie, bo naukowo akceptowane, a później uchylone w wyniku rewizji ich presupozycji, można nadal zaliczać do wiedzy, aczkolwiek zdezaktualizowanej.

Tę myśl przedstawiłem w *Truth and Presupposition*⁶, tam prócz tego odrzuciłem argument sceptyczny związany z zasadą epistemicznego domknięcia: jeżeli wiem, że p oraz wiem, że $p \rightarrow q$, to wiem, że q . Argument sceptyczny głosi, że jeżeli q jest zdaniem w rodzaju „nie jestem mózgiem na pożywce”, które na mocy założeń znanego scenariusza o szalonym uczonym nie może być składnikiem mojej wiedzy, i jeżeli zasada epistemicznego domknięcia obowiązuje, to nie mogę nic wiedzieć (ulegam bowiem złudzeniu). Mój kontrargument mówi, że jeśli jestem mózgiem na pożywce, to na przykład zdanie „siedzę przy komputerze”, o ile takie mniemanie wywołuje u mnie szalony uczyony, nie jest fałszywe. Gdyby było bowiem fałszywe, prawdziwa byłaby jego negacja: „nie siedzę przy komputerze”. Ta zaś, przy interpretacji negacji jako tak zwanej negacji wyboru⁷, pociąga za sobą, że robię co innego, na przykład leżę na kanapie. To jednak nie może być prawdą, jeżeli jestem mózgiem na pożywce. Toteż zdanie „nie jestem mózgiem na pożywce” jest presupozycją każdego zdania, które może być składnikiem mojej wiedzy, na przykład „siedzę przy komputerze”. Zatem gdybym był mózgiem na pożywce (o czym nie mogę wiedzieć), zdanie „siedzę przy komputerze” zakłada fałszywą presupozycję. O ile jest ono uzasadnione, może wchodzić w skład mojej wiedzy, mimo że w sceptycznym scenariuszu nie jest ono prawdziwe (ani fałszywe).

W tym samym artykule presupozycje porównałem do „odziedziczone[go] tł[a], na którym rozróżniam prawdę od fałszu”⁸. Do Ludwiga Wittgensteina nawiązywał wcześniej Michael Williams⁹. Zakładał on zasadę epistemicznego domknięcia w ogólniejszej postaci, w której zamiast implikacji $p \rightarrow q$ występuje wynikanie logiczne $p \models q$. Jeżeli relację presupozycji definiować, jak to robi wiele podręczników logiki, jako szczególny przypadek wynikania logicznego, to mój argument z *Truth and Presupposition* do tej wersji zasady domknięcia się nie stosuje. Dlatego Williams, który podobnie jak ja uważał, że wiedza jest zrelatywizowana do kontekstu wyznaczonego przez presupozycje, same presupozycje zaliczał do wiedzy. W tej kwestii Williams sprzeniewierzył się Wittgensteinowi i przysporzył sobie kłopotów

⁶ A. Grobler, *Knowledge, Truth and Presupposition*, „Logique et Analyse” 173–174–175 (2001), s. 291–305, polska wersja: *Prawda a wiedza*, „Filozofia Nauki” 2 (2006), s. 97–110.

⁷ Zob. L. Horn, H. Wansig, *Negation*, [w:] *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, E. Zalta et al. (eds.), <https://plato.stanford.edu/entries/negation>.

⁸ L. Wittgenstein, *On Certainty*, Oxford 1996, § 94, za: *O pewności*, tłum. W. Sady, M. Sady, Warszawa 1993.

⁹ Zob. M. Williams, *Unnatural Doubts*, Princeton 1996.

pojęciowych, które omówiłem w *Epistemologii*¹⁰. Wierniejszy Wittgensteinowi był Crispin Wright, który odróżnił zasadę domknięcia od zasady transmisji wiedzy¹¹. Jego zabieg, który stosuje się również do wersji zasady z relacją wynikania, prowadzi zasadniczo do podobnego rezultatu, co mój wywód z *Truth and Presupposition*. Mianowicie wyłącza on z korpusu wiedzy presupozycje, te zaś są akceptowane nie na mocy uzasadnienia, lecz uprawnienia (*entitlement*), z grubsza rzecz biorąc na zasadzie domniemania niewinności.

Kolejnym krokiem w drodze do sandwicza było potraktowanie założeń idealizacyjnych i klauzuli *ceteris paribus* w nauce jako presupozycji¹². To pozwala uzasadnić, na przekór na przykład Nancy Cartwright¹³, zaliczenie praw nauki do wiedzy wbrew temu, że realizują się one tylko w przybliżeniu. Wspomniany artykuł grzeszył, niestety, pewną nonszalancją logiczną. Założenia idealizacyjne i klauzula *ceteris paribus* nie są bowiem warunkami posiadania przez prawa wartości logicznej. Dopiero później trafiłem na artykuł Jaakka Hintikki, który między wierszami usprawiedliwia mój pomysł¹⁴. W tej wersji jego interrogacyjnej koncepcji nauki założenia idealizacyjne i klauzula *ceteris paribus* są presupozycjami pytań, na które prawa nauki są odpowiedziami. Odpowiedziami trafnymi w kontekstach wyznaczonych przez te presupozycje. Jeszcze później, gdy mocniej wciągnąłem się w problematykę epistemologiczną, poznałem pojęcie presupozycji pragmatycznych wprowadzone przez Roberta Stalnakera, które może mieć zastosowanie do omawianej kwestii¹⁵.

Kiedy prezentowałem w Pradze swoją, ulepszoną w stosunku do przedstawionej w pierwszym wspomnianym tekście Hintikki, wersję interrogacyjnego modelu rozwoju nauki¹⁶, Göran Sundholm krzyknął pod moim adresem: „Ach, więc jesteś wewnętrznym realistą!”¹⁷. Rzeczywiście tłumaczyłem w tym czasie wybór pism Hilarego Putnama¹⁷, którym fascynowałem się od kilku lat. Przypadkowo odkryłem jednak starsze źródło inspiracji, które prowadziło mnie w tym samym kierunku. W roku 1994 lub 1995, dokładnie nie pamiętam, Maciek Witek, który był wówczas moim studentem, napisał pracę semestralną porównującą konwencjonalizm radykalny Kazimierza Ajdukiewicza¹⁸ z dziełem Johna Watkina¹⁹. W jego pracy odkryłem, chyba nieświadomy, wpływ mojej rozprawy habilitacyjnej. To z kolei uzmysłowiło mi nieświadomy wpływ Ajdukiewicza na mnie, na którego w roz-

¹⁰ A. Grobler, *Epistemologia. Sandwiczowa teoria wiedzy*, Kraków 2019.

¹¹ Zob. C. Wright, *Warrant for Nothing (and Foundations for Free)?*, „Proceedings of the Aristotelian Society” 78 (2004), s. 167–212.

¹² Zob. A. Grobler, *Law, Truth, and Presupposition*, „Philosophica” 75 (2005), s. 89–102.

¹³ Zob. N. Cartwright, *How the Laws of Physics Lie*, Oxford 1983.

¹⁴ Zob. J. Hintikka, *What is the Logic of Experimental Inquiry?*, „Synthese” 74 [2] (1988), s. 173–190.

¹⁵ R. Stalnaker, *Common Ground*, „Linguistic and Philosophy” 25 [5–6] (2002), s. 701–721.

¹⁶ A. Grobler, *Truth and Language Games/Prawda a gry językowe*.

¹⁷ H. Putnam, *Wiele twarzy realizmu i inne eseje*, tłum. A. Grobler, Warszawa 1998.

¹⁸ K. Ajdukiewicz, *Das Weltbild und die Begriffsapparatur*, „Erkenntnis” 4 (1934), s. 259–287, polski przekład: *Obraz świata i aparatura pojęciowa*, [w:] *idem, Język i poznanie*, t. 1, tłum. F. Zeidler, Warszawa 1985, s. 145–174.

¹⁹ J. Watkins, *Science and Scepticism*, Princeton 1984, polski przekład: *Nauka a sceptycyzm*, tłum. E. Chmielecka, A. Chmielecki, Warszawa 1989.

prawie się nie powoływałem. Od tego czasu napisałem kilka artykułów na temat Ajdukiewicza, między innymi *Kazimierz Ajdukiewicz as a Forerunner of Internal Realism*²⁰, gdzie — rozwijając wzmiankę z *Metodologii nauk*²¹ — przedstawiam go jako prekursora realizmu wewnętrznego.

W każdym razie koncepcja prawdy jako zrelatywizowanej do aparatury pojęciowej czy układu pojęciowego doskonale pasuje do Wittgensteinowskiej idei „odziedziczonego tła, na którym rozróżniam prawdę od fałszu”. Nie może tu chodzić o prawdę klasycznie rozumianą, lecz raczej pojmowaną epistemicznie. Zwłaszcza że owo tło (presupozycji) Wittgenstein porównuje do mitologii, która „może na nowo popaść w stan płynny, koryto myśli może się przesunąć”²², czyli presupozycje są rewidowalne. U Ajdukiewicza znajdują się wyraźne wskazówki na temat kierunku „przesuwania się koryta myśli”. Ajdukiewicz przedstawia je ujęciu opisowym, jako tendencje rozwojowe aparatur pojęciowych, ale jeżeli zinterpretować je normatywnie, to można je uznać za próbę eksplikacji kantowsko-popperowskiej idei prawdy jako regulatywnej idei poznania. W ten sposób klasyczne pojęcie prawdy można na powrót włączyć do analizy pojęcia wiedzy (przynajmniej wiedzy naukowej). Wspomniałem o tym w *Epistemologii*, a szerzej o związku Ajdukiewicza z Wittgensteinem w tym aspekcie zamierzam napisać wkrótce. U Putnama wątek ulepszania układów pojęciowych występuje marginesowo. Ja osobiście uważam go za najbardziej interesujący motyw realizmu wewnętrznego, przeciw czemu sam Putnam energicznie zaprotestował²³. Przy tej samej okazji przyznał mi, że Ajdukiewicza nie czytał.

Innym istotnym wątkiem epistemologii sandwiczowej jest podkreślenie roli klauzuli *ceteris paribus* jako szczególnego rodzaju presupozycji. Zauważyłem ją w trakcie wykładu w ramach anglojęzycznego kursu metodologii dla doktorantów UJ. Omawiając paradoksy potwierdzania, nagle uświadomiłem sobie, że jeśli uwzględnić fakt, że prawa nauki zawierają klauzulę *ceteris paribus*, paradoksy znikają. Oparte na tym spostrzeżeniu rozwiązanie przedstawiłem w artykule *Paradoksy potwierdzania a klauzula ceteris paribus*²⁴ i włączyłem je później do *Epistemologii*. Daje ono głębszy wgląd w naturę paradoksów i rozumowania indukcyjnego w ogóle niż popularne w literaturze odwoływanie się do pojęcia rodzaju naturalnego. Nadto powołanie się na klauzulę *ceteris paribus* mocniej wspiera Wrighta koncepcję uprawnienia niż zasada domniemania niewinności. Pozwala też w sporze ze sceptykiem bardziej przekonująco przerzucić na niego ciężar dowodu. Scenariusze sceptyczne w rodzaju mózgow na pożywcze zakładają przecież działanie czynników (szalonego uczonego), o których nic nie wiadomo, czyli czynników które klauzula *ceteris paribus* nakazuje pomijać. Wcześniej dysponowałem tylko

²⁰ A. Grobler, *Kazimierz Ajdukiewicz as a Forerunner of Internal Realism*, [w:] *American and European Values: Contemporary Philosophical Perspectives*, M.C. Flamm, J. Lachs, K. Skowronski (eds.), Newcastle 2008, s. 52–57.

²¹ Zob. A. Grobler, *Metodologia nauki*, Kraków 2006, IV.4.

²² L. Wittgenstein, *On Certainty/O pewności*, § 97.

²³ W dyskusji na konferencji w Toruniu (1998).

²⁴ A. Grobler, *Paradoksy potwierdzania a klauzula ceteris paribus*, „Filozofia Nauki” 3 (2013), s. 37–44.

strategią antyseptyczną z *Knowledge, Truth and Presupposition*, którą porównywałem do pomysłu Andrzeja Wiśniewskiego²⁵.

Decydujący krok w stronę sandwicza zrobiłem w artykule *Fifths Part of the Definition of Knowledge*²⁶. Moje wieloletnie zainteresowanie dydaktyką — uczestniczyłem między innymi w pracach nad podstawą programową w roku 2004 i 2008 — podsunęło mi myśl, że wiedzieć znaczy też wiedzieć, co ze swoją wiedzą można zrobić. Nie darmo przecież poważne egzaminy wymagają nie tylko wyklepania „regułek”, lecz również rozwiązania zadań, do których te „regułki” trzeba zastosować. Toteż zaproponowałem jako piąty warunek definicji wiedzy (jako niefałszywego, zasadnego i wolnego od paradoksu Gettier’a mniemania) warunek stosowności tego mniemania. Rzecz jasna moje wcześniejsze rozważania na temat funkcji wyjaśniania w nauce, kulminujące w (2006), jak najbardziej łączą się z tą kwestią. Porzucam tam (I.4) model interrogacyjny Hintikka na rzecz wybranych motywów logiki pytań Andrzeja Wiśniewskiego²⁷, które poznałem dzięki bliskiej współpracy z nim w okresie zielonogórskim (1995–2003). Podstawową zaletą podejścia Andrzeja jest uwzględnienie związków logicznych między pytaniami, co pozwala na dokładniejszą rekonstrukcję procesów poznawczych, w tym bogatszą analizę pojęcia wyjaśniania.

Wyjaśnianie nie jest wszakże jedynym zastosowaniem wiedzy. W pierwszym konsekwentnym szkicu sandwiczowej teorii wiedzy — artykule *Fifths Part of the Definition of Knowledge*²⁸ — wyraźnie wskazałem również na zastosowania predykcyjne i teoretyczne. Mamy więc dolną kromkę sandwicza (presupozycje), górną kromkę (zastosowania) i wiedzę jako nadzienie. Dynamika rozwoju każdej części sandwicza wpływa na przemiany pozostałych. Włączenie zastosowań do tego obrazu przypuszczalnie rozwiązuje paradoksy Gettier’a²⁹. Ta kwestia wymaga dalszej analizy, ale jeżeli mam rację, to rzekomy piąty warunek definicji wiedzy z wspomnianego artykułu staje się czwartym. Szczególnie interesujące jest wyróżnienie zastosowań teoretycznych. Pozwala ono sensownie ująć wiedzę abstrakcyjną, na przykład matematyczną, szachową, brydżową, którą trudniej powiązać z pojęciem prawdy. Zdania matematyczne nie sprawozdają bowiem faktów przyrodniczych, historycznych czy społecznych. Z kolei wiedza szachowa czy brydżowa składa się raczej ze wskazówek strategicznych i wzorców manewrów taktycznych niż z opisów faktów. Toteż w tych obszarach wiedzy pojęcie zastosowań ma pierwszorzędne znaczenie.

Anonimowy recenzent mojego *The Sandwich Theory of Knowledge* zarzucił mi, że bez żadnego uzasadnienia naukę traktuję jako wiedzę, choć jest wątpliwe, czy

²⁵ Zob. A. Wiśniewski, *Sceptycyzm a kryterium prawdy*, [w:] *O związkach teoretycznych w filozofii nauki i psychologii*, „Poznańskie Studia z Filozofii Nauki” 12 (1992), s. 173–190, wersja angielska: *Scepticism and Criterion of Truth*, [w:] *idem, Essays in Logical Philosophy*, Zürich-Berlin 2013.

²⁶ A. Grobler, *Fifths Part of the Definition of Knowledge*, „Philosophica” 86 (2012), s. 33–50, <http://logica.ugent.be/philosophica/fulltexts/86-3.pdf>.

²⁷ Zob. m.in. A. Wiśniewski, *Stawianie pytań: logika i racjonalność*, RRR 28, Lublin 1990; oraz *idem, The Logic of Questions as a Theory of Erotetic Arguments*, „Synthese” 109 (1996), s. 1–25.

²⁸ A. Grobler, *The Sandwich Theory of Knowledge*, [w:] *Uncovering Facts and Values: Studies in Contemporary Epistemology and Political Philosophy*, („Poznań Studies in the Philosophy of Science and Humanities” 107), A. Kuźniar, J. Odrowąż-Sypniewska (eds.), Leiden 2016, s. 91–106.

²⁹ Zob. E. Gettier, *Is Justified True Belief Knowledge?*, „Analysis” 23 [6] (1963), s. 121–123.

zdania nauki spełniają klasyczną, trójskładnikową definicję wiedzy. Tymczasem w *Metodologii nauk*³⁰ wskazywałem na obecność założeń idealizacyjnych i klauzuli *ceteris paribus* w zdaniach wiedzy potocznej, głównego przedmiotu analiz postgettierowskich. Pod tym względem wiedza potoczna nie odbiega od definicyjnego ideału bardziej niż wiedza naukowa. Pod wpływem wspomnianej recenzji w artykule *Dwa pojęcia wiedzy*³¹ podjąłem głębszą analizę podobieństw i domniemyanych różnic między pojęciami wiedzy rozważanymi z jednej strony przez epistemologię, z drugiej zaś przez (realistyczną) filozofię nauki. Treści tego artykułu w innej redakcji weszły w skład *Epistemologii*.

Poprzez Wittgensteinowskie inspiracje sandwiczowa teoria wiedzy jest spokrewniona z epistemologią zawiasową, jak ją nazwała Annalisa Coliva³². Termin nawiązuje do alternatywnej wobec „koryta myśli” metafory Wittgensteina: „pewne zdania wątpliwościom nie podlegają, są niejako zawiasami, na których tamte się obracają”, „Jeśli chcę, by drzwi się obróciły, muszę umocować zawiasy”³³. Oprócz siebie Coliva do tego nurtu zalicza wspomnianych Michaela Williama, Crispina Wrighta, a także krytykującego ich obu Duncana Pritcharda³⁴. Nie miejsce tutaj na omówienie różnic między tymi wersjami epistemologii zawiasowej i mojego stosunku do każdej z nich. Niemniej przewagą teorii sandwiczowej jest, że uwzględnia ona w analizie niedocenianą przez zawiasowców funkcję zastosowań wiedzy, rolę rozwoju zakresu zastosowań w rewizji presupozycji, przesunąć „koryta myśli” czy wymiany „zawiasów”.

Bibliografia

- Ajdukiewicz K., *Das Weltbild und die Begriffsapparatur*, „Erkenntnis” 4 (1934), s. 259–287; polski przekład: *Obraz świata i aparatura pojęciowa*, [w:] *idem, Język i poznanie*, t. 1, tłum. F. Zeidler, Warszawa 1985, s. 145–174.
- Cartwright N., *How the Laws of Physics Lie*, Oxford 1983.
- Coliva A., *Extended Rationality: A Hinge Epistemology*, New York 2015.
- Gettier E., *Is Justified True Belief Knowledge?*, „Analysis” 23 [6] (1963), s. 121–123.
- Grobler A., *Dwa pojęcia wiedzy*, „Przegląd Filozoficzny” 97 [1] (2016), s. 141–160.
- Grobler A., *Epistemologia. Sandwiczowa teoria wiedzy*, Kraków 2019.
- Grobler A., *Fifths Part of the Definition of Knowledge*, „Philosophica” 86 (2012), s. 33–50, <http://logica.ugent.be/philosophica/fulltexts/86-3.pdf>.
- Grobler A., *Kazimierz Ajdukiewicz as a Forerunner of Internal Realism*, [w:] *American and European Values: Contemporary Philosophical Perspectives*, M.C. Flamm, J. Lachs, K. Skowronski (eds.), Newcastle 2008, s. 52–57.
- Grobler A., *Knowledge, Truth and Presupposition*, „Logique et Analyse” 173–174–175 (2001), s. 291–305; polska wersja: *Prawda a wiedza*, „Filozofia Nauki” (2) 2006, s. 97–110.

³⁰ Zob. A. Grobler, *Metodologia nauk*, II.7.

³¹ A. Grobler, *Dwa pojęcia wiedzy*, „Przegląd Filozoficzny” 97 [1] (2016), s. 141–160.

³² Zob. A. Coliva, *Extended Rationality: A Hinge Epistemology*, New York 2015.

³³ L. Wittgenstein, *On Certainty/O pewności*, § 341.

³⁴ Zob. D. Pritchard, *Epistemic Angst: Radical Skepticism and the Groundlessness of Our Believing*, Princeton 2015.

- Grobler A., *Law, Truth, and Presupposition*, „Philosophica” 75 (2005), s. 89–102.
- Grobler A., *Metodologia nauk*, Kraków 2006.
- Grobler A., *Paradoksy potwierdzania a klauzula ceteris paribus*, „Filozofia Nauki” 3 (2013), s. 37–44.
- Grobler A., *Prawda a racjonalność naukowa*, Kraków 1993.
- Grobler A., *The Sandwich Theory of Knowledge*, [w:] *Uncovering Facts and Values: Studies in Contemporary Epistemology and Political Philosophy*, („Poznań Studies in the Philosophy of Science and Humanities” 107), A. Kuźniar, J. Odrowąż-Sypniewska (eds.), Leiden 2016, s. 91–106.
- Grobler A., *Truth and Language Games*, [w:] *The Nature of Truth (if any)*, J. Peregrin (ed.), Praha 1997, s. 257–263; polska wersja: *Prawda a gry językowe*, [w:] *Postacie prawdy 3*, A. Jonkisz (red.), Cieszyn 1999, s. 53–63.
- Hintikka J., *Rules, Utilities, and Strategies in Dialogical Games*, [w:] *Cognitive Constraints on Communication*, J. Hintikka, L. Vaina (eds.), Dordrecht 1984, s. 277–294; polski przekład: *Reguły, środki taktyczne i strategie w grach dialogowych*, [w:] *idem, Eseje logiczno-filozoficzne*, tłum. A. Grobler, Warszawa 1992, s. 417–446.
- Hintikka J., *What is the Logic of Experimental Inquiry?*, „Synthese” 74 [2] (1988), s. 173–190.
- Horn L., Wansig H., *Negation*, [w:] *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, E. Zalta et al. (eds.), 2020, <https://plato.stanford.edu/entries/negation>.
- Pritchard D., *Epistemic Angst: Radical Skepticism and the Groundlessness of Our Believing*, Princeton 2015.
- Putnam H., *Wiele twarzy realizmu i inne eseje*, tłum. A. Grobler, Warszawa 1998.
- Russell B., *On Denoting*, „Mind” 14 [56] (1905), s. 479–493; polski przekład: *Denotowanie*, tłum. J. Pelc, [w:] *Logika i język*, J. Pelc (red.), Warszawa 1967, s. 253–267.
- Stalnaker R., *Common Ground*, „Linguistic and Philosophy” 25 [5–6] (2002), s. 701–721.
- Strawson F., *On Referring*, „Mind” 52 [235] (1950), s. 320–344; polski przekład: *O odnoszeniu się użycia wyrażeni do przedmiotów*, [w:] *Logika i język*, J. Pelc (red.), Warszawa 1967, s. 377–414.
- Watkins J., *Science and Scepticism*, Princeton 1984; polski przekład: *Nauka a sceptycyzm*, tłum. E. Chmielecka, A. Chmielecki, Warszawa 1989.
- Williams M., *Unnatural Doubts*, Princeton 1996.
- Wiśniewski A., *The Logic of Questions as a Theory of Erotetic Arguments*, „Synthese” 109 (1996), s. 1–25.
- Wiśniewski A., *Sceptycyzm a kryterium prawdy*, [w:] *O związkach teoretycznych w filozofii nauki i psychologii*, „Poznańskie Studia z Filozofii Nauki” 12 (1992), s. 173–190. Wersja angielska: *Scepticism and Criterion of Truth*, [w:] *idem, Essays in Logical Philosophy*, Zürich-Berlin 2013.
- Wiśniewski A., *Stawianie pytań: logika i racjonalność*, RRR 28, Lublin 1990.
- Wittgenstein L., *On Certainty*, Oxford 1996; polski przekład: *O pewności*, tłum. W. Sady, M. Sady, Warszawa 1993.
- Wójcicki R., *Filozofia nauki w poszukiwaniu metody*, niepublikowany maszynopis, 1991.
- Wright C., *Warrant for Nothing (and Foundations for Free)?*, „Proceedings of the Aristotelian Society” 78 (2004), s. 167–212.